

“Dini Hayatın İlk Biçimleri” ve Türkçe Çevirisi Üzerine

Yard.Doç.Dr. M. Ali KIRMAN *

Dini Hayatın İlk Biçimleri

Emile Durkheim

(Çev. Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul, Mayıs 2005, 530s. ISBN 975-6205-09-1)

Özet

Emile Durkheim’ın *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, Fuat Aydın tarafından Türkçe’ye çevrilerek yayınlanmıştır. Daha önceden Hüseyin Cahit tarafından da Türkçe’ye aktarılan bu eserin Türkçe’ye kazandırılması kuşkusuz çok önemlidir. Fakat bu çalışmanın son çevirisi bazı eksiklikler de içermektedir. Bu makalede, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, hakkında kısaca bilgi verildikten sonra çevirinin bazı özelliklerine ve eksikliklerine işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Durkheim, din, sosyoloji, din sosyolojisi

Abstract

Emile Durkheim’s “*The Elementary Forms of the Religious Life*” translated by Fuat Aydın into the Turkish language and published. But this book is, formerly, translated into the Turkish language by Hüseyin Cahit. It is important to translate into the Turkish language. But this study of last translation has some weakness. In this article, after that giving the brief information about “The Elementary Forms of the Religious Life”, some characteristics and weakness of that translation will be examined.

Keywords: Durkheim, religion, sociology, sociology of religion

Giriş

Çevirisi yapılan kitap, Emile Durkheim’in (1858-1917) *Dini Hayatın İlk Biçimleri* adlı eseridir. Bilindiği gibi Durkheim,

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

sosyolojiyi biçimlendirerek sistematik bir disiplin haline getirmiş önemli bir isimdir. İlk kez 1912 yılında yayınlanan bu eser, bir yandan sosyolojik düşünce tarihinde çok önemli bir yeri olan Durkheim’ın bu yerini sağlamlaştırırken, bir yandan da onun aynı zamanda bir din sosyologu olarak tanınmasına katkı yapmıştır.

Böylesine önemli bir teorisyenin klasikleşmiş bir eserini Türkçe’ye kazandıran mütercimim daha önce de din sosyolojisi ve dinler tarihi alanında çok önemli eserleri Türkçemize kazandırdığı bilinmektedir. Büyük bir emek ve özveri isteyen bu tür çalışmaları saygıyla karşılamak gerekmektedir. Ancak bu tür çalışmaların daha da yararlı olabilmesi için çok daha büyük bir dikkat ve özen gösterilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede belirtilmesi gereken bir diğer husus da, konuyla ilgilenenlerin değerlendirme yazıları yazmasıdır. Batı bilim dünyasında “review” veya “book review” olarak adlandırılan bu tür yazılar yazarak yeni yayınlanan çalışmaları değerlendirmenin adeta bir gelenek halinde getirilmiş olduğu bilinmektedir. Bizde de “kitap tanıtımı” adı altında benzer çalışmalar yapıldığı söylenebilirse de, böyle bir geleneğin zamanla bizim toplumumuzda da giderek güçleneceği söylenebilir.

Din sosyolojisi alanında çalışan biri olarak değerlendirmelerimi, çevirisi yapılan eser hakkında ve eserin çevirisi hakkında olmak üzere iki ana başlık altında sunmak istiyorum:

Eser Hakkında Değerlendirme

Çevirisi yapılan eser, ilk kez 1912 yılında *Les Formes Élémentaires de la Vie Religieuse* adıyla Fransızca yayınlanmıştır. Konuyla ilgili olanlarında da bildiği gibi, Fuat Aydın tarafından yapılan çeviri ilk değildir. Zira Durkheim’ın bu eseri, yayınlandıktan sonra on yıl gibi kısa bir süre içerisinde Türk okurların istifadesine sunulmuştur. Eserin, Hüseyin Cahit tarafından 1923 yılında Türkçe’ye çevrilmesi, bir yandan Türk kamuoyunun sosyolojiye ilgisini gösterirken, bir yandan da

sosyoloji çevresinin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetine bir armağanı olarak da düşünülebilir. Gerçekten de Cumhuriyet ile sosyoloji bilimi arasında oldukça yakın bir ilişkiden söz edilebilir (Bu ilişki hakkında bkz. Coşkun 1991:13-23; Kaçmazoğlu 1999; Mert 1993:17-8, 1998:202).

Fuat Aydın tarafından yapılan çeviride esas alınan metin, eserin Karen E. Fields tarafından yapılan ve 1995 yılında *The Elementary Forms of the Religious Life* adıyla yayınlanan İngilizce çevirisidir.

Din sosyolojisi alanında klasik eserler arasında yerini almış olan Durkheim'ın bu eseri şu bölümlerden oluşmaktadır: Dinin ve Dinî Olgunun Tanımı, En İlkel Dinler (Animizm, Naturizm ve Totemizm), Totemik İnançların Doğası, Sebepleri ve Sonuçları, Totemik Ritüellerin Doğası ve Sebepleri, Din ve Bilimin Toplumsal Kökeni.

Bu eserin Türkiye'de sosyoloji çevrelerinde yeteri kadar tanındığını söylemek abartılı olacaktır. Birçok sosyoloji lisans programında gerek işlenen derslerde ve gerekse ders notlarında Durkheim ve eserleri ile ilgili bilgiler verilirken, Durkheim'ın hayatına, eserlerinden de doktora tezi olan *Toplumsal İşbölümü Üzerine* ile *İntihar ve Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları*'na yer verildiği, buna karşın *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*'nden çoğu zaman hiç söz edilmediği veya kısaca değinilerek geçiştirildiği bilinmektedir. Oysa mütercim Fuat Aydın'ın da belirttiği gibi, "Bu çalışma hala din sosyolojisinin, dinler tarihinin ve din antropolojisinin klasik bir örneği olma özelliğini korumaktadır." (Aydın 2005:14). Nitekim *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (1986) adlı eserinde ilk dönem sosyologları ve eserlerini tek tek ve ayrıntılı bir şekilde ele alan Raymond Aron, Durkheim'ın eserlerini incelerken *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*'ne diğerlerinden daha geniş bir yer ayırır. Aron, bu eseri, Durkheim'ın eserlerinin "en önemlisi, en derini, en orijinali ve kanımca yazarın düşüncesinin en açık biçimde belirlediği kitap" şeklinde niteler (Aron

1986:338). Zira bu eser, Aron’a göre, üç ayrı çalışma olarak da değerlendirilebilir: Eser, bazı Avustralya kabileleri örneğinde, hatta zaman zaman Amerikan kabileleri ile karşılaştırmalı olarak klan sistemini ve totemciliğin betimleyici bir şekilde incelediği gibi, buradan hareketle genel dinler kuramı geliştirmeye çalışır. Son olarak da insan düşüncesinin biçimlerinin sosyolojik bir yorumunu yapar, yani bu bölüm bir anlamda bilgi sosyolojine giriş denemesi mahiyetindedir (Aron 1986:339).

Bir sosyolog olarak en temel ilgisini, toplumsal kurumların kökleri ve dinî karakteri üzerinde yoğunlaştırmış olan (Turner 1993:2) Durkheim’ın *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*’ndeki temel amacı, insanların bildiği “en ilkel din”i tanımlama ve açıklamadır. Durkheim, bilim adamları en ilkel ve en basit toplum tipi olarak tanımladığı toplumlarda dinin aslı şekli, en temel formunu, ne tür fonksiyonlar üstlenmiş olduğunu ve toplumsal davranışlardaki yerinin ne olduğunu görmenin mümkün olduğu düşüncesiyle hareket etmiştir (Pickering 1998:3). Ona göre, en ilkel olarak adlandırılan dinî sistemin iki özelliği vardır. Bunlardan ilki, bu dinî sistemin organizasyonlarının başka hiçbir toplumda bulunmayan bir şekilde basit olması; ikincisi de, bu dinî sistemin kendisinden önceki başka bir din-den herhangi bir unsur alınmaksızın açıklanabilir olmasıdır (Durkheim 1912:13; 1923:5-6; 2005:17). Bunu yaparken, Durkheim, zaman zaman bir etnografin veya bir tarihçinin çalışmalarına benzer bir yol izlese de, onun asıl amacı, arkaik bir kültürün inşasının ötesine geçme olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede Durkheim, sosyolojinin ilke ve kuralları çerçevesinde kalma gayreti içerisinde görülür. Zira o, özellikle, sosyolojiyi felsefe ve psikolojiden ayırmak ve ona diğer bilim dallarından bağımsız bir kimlik kazandırmak için çok büyük bir çaba sarfetmiştir. Bu çabalarının neticesinde, her ne kadar felsefeden kopamamış, sosyolojiyi sadece sosyal olgularla ilgilenen bir bilim dalı olarak sınırlamak durumunda kalmışsa da, sosyolojiye kendine özgü konusu olan bir alan yaratmıştır. Anlaşıl-

lan Durkheim, sosyolojik bir çalışma yapma kaygısındadır. Onun bu niyetini şu ifadelerinde açıkça görmek mümkündür:

“Sosyoloji, tarih ve etnografyanıkinden farklı problemler ortaya koyar. O, yalnızca medeniyetin geçmiş biçimlerine aşına olmak ve onları yeniden inşa etmek için araştırmaz. Bunun yerine her pozitif bilim gibi onun da maksadı, her şeyden önce bize yakın ve bu yüzden de fikirlerimizi ve eylemlerimizi etkileyecek olan mevcut bir gerçek varlığı açıklamaktır. Bu gerçek varlık insandır. Ve özellikle de bugünün insanıdır. Çünkü bilme hususunda çok farklı ilgi duyduğumuz ondan başka bir şey yoktur. Bu yüzden çok arkaik bir din hakkındaki bu inceleme, yalnızca söz konusu dinin garipliklerini ve tuhaflıklarını bir kez daha anlatmanın zevkine yönelik olmayacaktır. Eğer onu araştırma konumuz olarak seçmişsek, bunun sebebi, onun insanın dini doğasının anlaşılmasına, yani insanlığın temel ve daimi bir yönünü bize göstermek için başka herhangi bir şeyden daha uygun görünmüş olmasıdır.” (Durkheim 1912:13-4; 1923:6; 2005:17-8).

Sosyolojinin kendine has bir konusu ve yöntemi olmasında önemli katkıları olan Durkheim, *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları* adlı eserinde de belirttiği gibi, bir toplumsal olayın ardında yine bir toplumsal olay olduğu düşüncesini din olgusuna da uygular. Nitekim *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*'nin temel iddiası, insan düşüncesinin en temel kategorilerinin kökenlerinin toplumsal tecrübede olduğudur. Durkheim, bu iddiasını ortaya koyarken, bu eserinde de diğer eserlerindeki metodolojiyi takip ederek öncelikle olgunun (bu eserde din olgusu) tanımını yapar, daha sonra önceki yorumların çürütülmesine ve son olarak incelenen olgunun (totemizm) pür sosyolojik bir açıklamasına yer verir.

Bu bağlamda, insanların bildiği “en ilkel din”i tanımlama ve açıklamak için Durkheim, önce dinin tanımını yapmaya yönelir. Ona göre bir din, kutsal şeylerle ilgili inançların ve

pratiklerin birleşik bir sistemidir. “Bir din, kutsalla, yani diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeyle ilgili inançlar ve amellerden oluşan tutarlı bir sistemdir. Bu inançlar ve ameller, kendilerine inanan bütün insanları kilise/cemaat diye isimlendirilen tek manevi bir toplum halinde bir araya getirir.” (Durkheim 1923:94; 1912:64; 2005:67).

“Her şeyden önce dini imanın kökeni, toplumda olduğu için sosyal bilimlere; sonra toplum, beşeri bilincin bir sentezi olduğu için psikolojiye ve son olarak da insan ve toplum evrenin bir parçası oldukları ve yalnızca suni bir şekilde ondan ayrılacakları için tabii bilimlere dayanmalıdır.” (Durkheim 2005:504) diyen Durkheim’ın temel düşüncesi, dinî inançların bireylerden veya onların özgül psikolojik yapılarından hareketle değil de, toplumun genel yapısı ve toplumsal bilinç çerçevesinde açıklanması gerektiği olmuştur. Çünkü ona göre din olgusu en önemli toplumsal olgulardan biridir. Bu nedenle din olgusu, toplumsal tasavvurlar, tabular, pratikler, kutsallaştırılmış mekânlarla birlikte düşünüldüğünde toplumsal bütünlük ile arasında bazı karşılıklı belirleyicilikleri ortaya koymak mümkün olabilecektir.

Durkheim, dinin tanımını yaptıktan sonra din olgusuyla ilgili önceki yorumlardan ruhçuluğu (animizm) ve tabiatçılığı (naturizm) reddederken, birincinin rüyayı, ikincinin ise belli kozmik güçleri dinin evriminde başlangıç noktası olarak aldıklarını ve bu yorumların her ikisinin de kutsal ve din dışı arasını ayıran büyük özü doğada bulduklarını belirtir (Durkheim 2005:115). Zira ona göre, ne insan ne de doğa bizatihi kutsal bir karaktere sahiptir. Şu halde,

“Eğer din, gerçek olmayan ruhları ya da insanların korkusuyla değişen doğal güçleri sevmekse toplu bir yanılısamaya eşit demektir.”

Anlaşılan Durkheim, gerek animizmin ve gerekse naturizmin dinin gerçekliğini ortadan kaldırdığı gerekçesinden

hareket eder ve bunların yerine “daha temel ve daha ilkel” bir form olarak totemizmi ileri sürer. Animizme ve naturizme birer bölüm ayırmışken, totemizme sekiz bölüm ayırmak suretiyle oldukça uzun açıklamalar yaparak dinin gerçekliğini kurtarmayı düşünür. Bu çerçevede onun temel hareket noktası “toplum’dur. Zira “bir toplumsal olayın arkasında başka bir toplumsal olgu vardır” önermesinden hareket eden Durkheim’a göre, toplum, “gözlemlenebilir başka hiçbir varlıkta benzeri bulunmayan yaratıcı bir güce sahiptir”; “bireyin içinde olsa da ondan üstün”dür ve bireyi baskı altında tutar (Durkheim 2005:521).

Durkheim, bu açıklamaları yaparken, mütercimim de belirttiği gibi, kendi döneminde din ve tanrı düşüncesine köken bulmaya yönelik antropolojik temelli teorilerin karşısına toplum merkezli, yani beşeri olguların bireyden bağımsız olarak ve onun dışında toplum kaynaklı olduğunu ileri süren sosyolojik temelli bir teori ortaya koymuştur (Aydın 2005:13). Ancak yapmış olduğu açıklamalarda, din olgusunun kolektif yönüne ağırlık vermek suretiyle onu toplumla sınırlamaya çalışmış, bir anlamda kutsal kutsal olmayana atfederek indirgemeci bir yaklaşım sergilemiş ve böylece animizme ve naturizme yönelttiği eleştirilerden yakasını kurtaramamıştır.

Sosyolojinin öncülerinden olan Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* adlı eseriyle din sosyolojisi alanına da büyük bir katkı yapmış olmakla birlikte, bu eserdeki bazı görüşleri yüzünden eleştirilmiştir de. Bilindiği gibi, bir din sosyologu olarak Durkheim, bazı Avustralya kabileleri örneğinde ilkel toplumların dinleri üzerinde çalışmış ve vardığı sonuçlardan hareketle genel dinler kuramı geliştirmeye çalışmıştır (Günay 1998:138; Tolan 1996:174). Ancak, bu noktada Durkheim iki yönden eleştirilmiştir. Her şeyden önce Durkheim’ın din tanımı sıkıntılı bulunmuştur. Zira kutsal ve kutsal olmayan ayrımı yapmış bir sosyolog olarak Durkheim, dini tanımlarken, din olayının kolektif yönüne ağırlık vermek suretiyle onu toplumla

sınırlamaya çalıştığından, bir anlamda kutsalı kutsal olmaya-na atfederek indirgemeci bir yaklaşım sergilediğinden, dinin tanımında kutsala ağırlık verenler tarafından eleştirilmiştir (Chevalier 1986:100). Bu çerçevede Aron’un şu cümlesi oldukça dikkat çekicidir:

“Dinin özünü bireyin gruba hasrettiği tapınma ile ortaya koymak bana tam anlamıyla anlaşılabilir görünmektedir; çünkü hiç olmazsa bana göre toplumsal düzene tapınma tamı tamamina dinsizliğin özüdür. Dinsel duyguların nesnesinin değişen toplum olduğunu söylemek, sosyolojinin açıklamak istediği insanî deneyi kurtarmak değil, aşığılamaktır.” (Aron 1986:353).

Anlaşılan Durkheim, “din gibi özünde insan ve toplumu aşan ve ilahi olan bir realiteyi insana ve topluma irca etmekle dinin sujesini ve objesini, tapanla tapılanı, abidle mabudu birbirine karıştırmakta ve hataya düşmektedir” (Günay 1998:141). Hatta Durkheim, bu noktada daha da ileri gider ve şu sonuca varır: Tanrılar veya kutsal sadece dinî inançların bir nesnesi değildir, aksine onlar dinî inançlar sayesinde var olurlar. Yani Durkheim’a göre dinî inançlar toplumda ortaya çıkarlar. (Pickering 1998:6).

Bir din sosyologu olarak Durkheim’ın, din tanımı böylesine sıkıntılı iken, ilkel kabile dinleri üzerinde çalışarak elde ettiği bulgulardan hareketle bütün toplumlar için geçerli olacak genellemelere varması ve genel bir din kuramı geliştirmeye çalışması, kendisine yönelik en büyük eleştirilerden biridir. Zira bu durum, aynı zamanda kurallarını koyarak büyük katkı yaptığı sosyal bilimler metodolojisi açısından da son derece sıkıntılı olmaktadır.

Bu çevrede bir hususa daha işaret etmek gerekmektedir. Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* adlı eserinde özellikle Avustralya yerlilerinin dinlerini sosyolojik açıdan incelerken, Ünver Günay’ın da belirttiği gibi, hiçbir zaman yerlilerle temas geçmemiş; araştırmasını tamamen etnolog ve misyonerler

tarafından derlenen bilgi ve belgelere dayandırmıştır (Günay 1998:72).

Durkheim'a yönelik ciddi eleştirilerden biri de Robert A. Jones'a aittir. Jones, *Emile Durkheim: An Introduction to Four Major Works* adlı çalışmasında, Durkheim'in din sosyolojisinin, ampirik itirazlara karşı çok fazla dirençli olmadığını belirtir. Zira Jones'a göre, Max Weber'in tersine Durkheim, bireysel dinî liderlerin rolünü ihmal eder; tıpkı dinin sosyal çatışma ve asimetrik güç ilişkilerindeki oynadığı fonksiyonu ihmal ettiği gibi (Jones 1986:146-150).

Durkheim'i kutsal-profan, gayri şahsî güç (mana) ve ruh şeklinde üç kavramla tanımlayan Denes Nemedi de bir makalesinde (Nemedi 1998:162-175), Durkheim'in tezatları üzerinde durur ve argümanlarının zayıflığına işaret eder. Ona göre Durkheim, dinî kategorilerin kökenlerini araştırırken zıt yaklaşımlar benimsemiştir. Çünkü dinin gözlemlenebilir yönü olarak dinî kurumlar üzerinde odaklanmıştır. Fakat daha sonra pratiklerin ötesine gitmiştir. Nemedi'ye göre, Durkheim'in epistemolojik durumu da tatminkâr değildir. Zira o, dini, bilginin kalbinde, kategorilerin dolyatağında görür.

Çeviri Hakkında Değerlendirme

Emile Durkheim'in (1858-1917) *Dini Hayatın İlk Biçimleri* adlı eserinin Fuat Adın tarafından yapılan Türkçe çevirisi incelendiğinde, varılan değerlendirmeleri şu şekilde belirtmek mümkündür:

1. Her şeyden önce çevirinin, Fransızca aslından yapılmış olması arzu edilirdi. Mütercim, Durkheim'in eserini Fransızca aslından değil de, İngilizce'ye yapılmış çevirisinden Türkçe'ye aktarmıştır. Oysa mütercim, çeviriye yazdığı Önsöz'de, ikincil kaynaklara göre temel kaynakların önemini vurgularken şu ifadelerle yer vermektedir:

“... bu tür çalışmaların tercüme edilmeye değer oluşlarının en temel gerekçesi –bize göre-, birilerinin konuyla alakalı ve

kendi yorumlarını katarak yaptıkları atıflar yerine, modern batının ve sosyal bilimlerin kurucu babalarının görüşlerinin kendi metinlerinden takip edilmesine yönelik ihtiyaçtır. Eğer temel kaynakları değil de onlar üzerine yapılmış ve tavşanın suyunun suyu türünden metinler, tercüme edilmeye devam edilirse, tüketici olmaktan kurtulup, orijinal şeyler üretmek mümkün olmayacaktır. Ancak kurucu fikirler içselleştirildiğinde kendimiz onun üzerine bir şeyler koymamız mümkün olacaktır.” (Aydın 2005:14-5).

Bu durumda okuyucu, mütercimim açık bir çelişki içinde olduğu izlenimine kapılmakla kalmayacak, yapılan çalışma ile mütercimim çeviriye yazdığı Önsöz’de belirttiği düşünceleri bağdaştırmakta büyük güçlük çekecektir.

2. Öte yandan çeviri eser, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, öncelikle, çeviride yeteri kadar titiz davranılmadığı, bazı yerlerin atlandığı ve eksik kaldığı anlaşılmaktadır. Söz gelimi s.521’de yer alan “eğer bireysel bilinç içinde vuku bulan hususi tasavvurların sentezi, zaten kendileri yenilikler meydana getirici ise, toplum...s.495.” cümlesinden sonra bir başka cümleye geçilmesi eksik kısımların olduğu, daha sonra da bunların kontrol edilmediği izlenimi uyandırmaktadır.

3. Çeviride dikkat çeken bir diğer husus da, Türkçe yazım yanlışlarının çok fazla olmasıdır. Okuyucu bazı cümleleri anlamlandırmakta oldukça zorlanmaktadır. Din sosyoloji alanıyla bir şekilde ilgili olanların alıp okuyacağı klasik bir eserin tercümesinde bu kadar dil yanlışları son derece dikkat çekicidir. Titiz bir “son okuma” yapılmış olsaydı bu tür sıkıntıların önemli ölçüde azalacağı söylenebilir.

Hemen her sayfada yapılan imla ve yazım yanlışlarına örnek olarak s.515 yeterlidir diye düşünüyorum. Zira bu sayfada;

a) “... bir çerçeveyi düşüncesini verecek hiçbir şey yoktur.” ifadesinde yer alan ‘çerçeveyi’ sözcüğündeki -yi takısı faz-

lalılık gibi görünmekle kalmıyor anlamı düşürüyor.

b) Yine “*Benim iktibas ettiğimiz tasniflerin...*” ifadesinde, ‘ettiğimiz’ sözcüğünde birinci çoğul şahıs zamiri yerine birinci tekil şahıs zamiri kullanılmalıydı.

c) “*Keza başlangıçta bir grup düşüncesine sahip olmak zorunlu olabilir ve deruni hayatımıza saf gözlemleri, asla onu bizde uyandırmayacaktır.*” cümlesinin özellikle ikinci kısmında anlam düşüklüğü söz konusudur.

d) “*Bilgi teorisyenleri, genel olarak, aşikâr olarak varsa-yarlar*” cümlesinde ‘olarak’ kelimesinin tekrarından kaçınılması gerekirdi.

e) “*... ve benimli birlikte...*” ifadesinde ‘benimle birlikte’ denilmek isteniliyor galiba.

f) “*... bunlar, iki fenomenden ortaya çıkışını gözlemlediğimden birincisi bana verildiğinde niçin ikincisini bekleme temayülünde olduğumu açıklayabilir.*” cümlesinde yer alan ‘gözlemlediğimden’ sözcüğünde bir fazlalık olduğu açık olmakla birlikte, cümlelerin genelinde bir kapalılık, bir anlam bozukluğu göze çarpmaktadır.

g) “*... evrensel bir ard arda geliş anlayışını karıştırmaz*” ifadesindeki yazım yanlışları anlamı düşüklüğüne yol açmaktadır.

4. Öte yandan çeviride metodolojik bir takım eksiklikler de dikkat çekmektedir. Söz gelimi, din sosyolojisi literatüründe yerleşmiş, belli bir kullanım alanı bulmuş teknik terimlerin çeviride kullanılmadığı, onların yerine daha dinî, özellikle İslamî literatüre ait kelimelerin tercih edilmiş olduğu görülmektedir ki, bu durum, çevirinin bilimselliğini zedeleyebilecek bir karakter arz etmektedir. Söz gelimi, Durkheim’ın din tanımını yakından incelendiğinde, ‘practice’ terimi ‘amel’, ‘moral’ terimi ‘manevî’, ‘community’ terimi ‘toplum’, ‘moral community’ terimi ‘manevî toplum’, ‘church’ terimi ‘cemaat’ ile karşılanmış olduğu görülür.

İnsanların bildiği “en ilkel din”i tanımlama ve açıklama arzusunda olan Durkheim’ın din olgusunun sosyolojik izahına hasretmiş olduğu ve böylece kendisinin bir din sosyologu olarak tanınmasına yol açan klasik çalışmasında öncelikle dinin tanımını yapmaya yönelir. Dolayısıyla *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* adlı eserinin çevirisi yapılırken, bu eserin yazılmasına kaynaklık eden dinin tanımının daha düzgün ve anlaşılır bir biçimde Türkçe’ye aktarılması hususunda büyük bir özen ve dikkatin gösterilmesi beklenirdi.

Bu noktada, Durkheim’ın yapmış olduğu din tanımını Fuat Aydın şu şekilde Türkçe’ye çevirmiştir:

“Bir din, kutsalla, yani diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeyle ilgili inançlar ve amellerden oluşan tutarlı bir sistemdir. Bu inançlar ve ameller, kendilerine inanan bütün insanların kilise/cemaat diye isimlendirilen tek manevi bir toplum halinde bir araya getirir.” (Durkheim 2005:67).

Mütercimim, çeviride esas aldığı İngilizce eserde söz konusu tanım şu şekilde ifade edilmiştir:

“A religion is a unified system of beliefs and practices relative to sacred things, that is to say, things set apart and forbidden -- beliefs and practices which unite into one single moral community called a Church, all those who adhere to them.” (Durkheim 1995:64).

Durkheim’ın din tanımını, Hüseyin Cahit Fransızca aslından şu şekilde çevirmiştir:

“Bir din mukaddes şeyler, yani tefrik edilmiş ve memnu’ addolunmuş şeyler hakkında itikadât ve a’malden mürekkep bir manzume-i mütesanidedir. Bu itikadât ve a’mal, onları kabul eden kimseleri ‘kilise’ tabir olunan bir manevî cemaat halinde bir yere toplar.” (Durkheim 1923:94).

Aynı tanımı, Korkmaz Alemdar da Fransızcadan şu şekilde çevirmiştir:

“Bir din kutsal normlarla ilgili inanç ve uygulamalara

bağlı bir sistemdir, yani katılanları kilise adı verilen tek bir ahlakî toplulukta bir araya getiren ayrı, yasaklanmış inançlar ve uygulamalardır.” (Aron 1986:340).

Mütercim Fuat Aydın'ın yapmış olduğu çeviri yakından incelendiğinde, mevcut literatürde yer alan önceki tanımlara dikkat edilmediği anlaşılmaktadır. Mütercim, Durkheim'ın din tanımıyla ilgili cümlesinde geçen practice 'amel', unified 'tutarlı' ve moral 'manevi' gibi sözcükleri orijinal metne bağlı olmadan kullandığı; biraz serbest bir tercümeyle yönelerek Durkheim'ın tanımında kastedilenleri çeviriye aksettirememiş olduğu anlaşılmaktadır. Oysa 'moral community' teriminin 'manevi toplum' yerine, Hüseyin Cahit gibi 'manevi cemaat' veya Korkmaz Alemdar gibi "ahlakî topluluk" olarak çevrilmesi, bir yandan çevirinin aslına sadık kalınarak yapılmış olduğunu gösterecek, diğer yandan da çeviride totalist bir din anlayışı telkin edildiği izlenimi uyandırmış olmayacaktı.

Benzer şekilde, mütercim, 'kilise' (church) kavramını 'cemaat' sözcüğüyle karşılamaktadır. Bu, bazı cümlelerde uygun olabilirse de, bazı cümlelerde pek de uygun düşmemektedir. Söz gelimi, çevirinin 65. sayfasında Durkheim, din ile büyüünün farkının belirtirken dinin kilisesiz olmayacağına işaret eder. Ancak burada daha ziyade kurumsallaşmış formal bir dinî organizasyon kastedilmektedir. Oysa informal bir karakter arz eden 'cemaat' kavramı pek uygun düşmemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla mütercim, burada da dipnot düşerek kiliseyle ne kastedildiğini kısaca açıklamak ve kendi görüşünü açıkça belirtmek yerine kendi görüşünü çeviriye dahil ederek nesnellliğini zayıflatmıştır.

Şu halde, çeviri yapılırken, şayet din sosyolojisi literatüründen yeteri kadar yararlanılmış veya en azından *Din Sosyolojisi Terimler Sözlüğü*'ne müracaat edilmiş olsaydı çok daha bilimsel bir yaklaşım sergilenmiş olurdu.

5. Mütercimin gerekli yerlerde dipnotlar düşerek açık-

lama yapması, kuşkusuz, çeviriyi metodolojik açıdan daha da nitelikli bir duruma getirecekti. Söz gelimi, Durkheim’ın “kategoriler” kavramını kullanması ve kategorilerin özellikleri olarak ayırt edici olma, daimilik, gayri şahsi olma gibi özelliklere vurgu yapması (Durkheim 2005:513), sonradan analitik bir araç olarak sosyal bilimler alanında oldukça sık kullanılan ideal tipler ve tipolojinin veyahut da fenomenolojik din sosyolojisinin ilk nüveleri olarak değerlendirilebilir. Zira insanların, dil vasıtasıyla farklı nesnelere, olaylar, aksiyonlar ve halk tipleri arasında ortak özelliklere göre ayırım yaptıklarını ve dünyayı kategorileştirerek anlamaya çalıştıklarını savunan fenomenolojik din sosyolojisinde kategorilere ayırma önemlidir (Kirman 2004:80-1). Burada dipnot düşülerek bir açıklama yapılsa, çevirinin çok daha yararlı olacağı söylenebilirdi.

Sonuç Yerine

Sosyoloji ve özellikle din sosyolojisi alanında önemli bir yeri olan Emile Durkheim’ın klasikleşmiş olan *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* adlı eserinin Türkçe’ye çevrilmiş olması büyük bir kazançtır. Ancak böylesine önemli bir eserin çevirisinde çok daha dikkatli olunması gereğini gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Her şeye rağmen büyük bir emek ve özveri isteyen bu tür çalışmaların daha da artması gerektiği açıktır.

Bibliyografya

- Aron, Raymond (1986), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. K.Alemdar, Ankara, Türkiye İş Bankası Yay.
- Aydın, Fuat, (2005), “Çevirenin Önsözü”, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, çev. F.Aydın, İstanbul, Ataç Yay., s.13-16
- Chevalier, Jean (1986), “Din Fenomeni”, çev. M.Aydın, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.28, Ankara 1986, s.79-133
- Coşkun, İsmail (1991), “Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair”, *75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji*, İstanbul, 1991, s.13-23
- Durkheim, Emile (1923), *Dini Hayatın İptidaî Şekilleri*, çev. H.Cahit, İstanbul, Tanin Matbaası
- Durkheim, Emile (1995), *The Elementary Forms of Religious Life*, Karen E. Fields (translator), New York: The Free

Press

Durkheim, Emile (2005), *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, çev. F.Aydın, İstanbul, Ataç Yay.

Günay, Ünver (1998), *Din Sosyolojisi*, İstanbul, İnsan Yay.

Jones, Robert A. (1986), *Emile Durkheim: An Introduction to Four Major Works*, Beverly Hills, CA: Sage Publications, p.115-155

Kaçmazoğlu, H. Bayram (1999), *Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, Birey Yay.

Kirman, M. Ali (2004), *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, İstanbul, Rağbet Yay.

Mert, Nuray (1993), "Laik Cumhuriyetin Resmî Bilimi: Sosyoloji", *Dergah*, C.III, Sayı 35, Ocak 1993, s.17-8

Mert, Nuray (1998), "Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Dine Bakışı", *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, İstanbul, Metis Yay., 1998, s.198-205

Nemedi, Denes (1998), "Change, Innovation, Creation: Durkheim's Ambivalence", in Allen, N.J., W.S.F. Pickering and W. Watts Miller, *On Durkheim's Elementary Forms of Religious Life*, London, New York: Routledge, p.162-175

Pickering, W.S.F. (1998), "Introduction", in Allen, N.J., W.S.F. Pickering and W. Watts Miller, *On Durkheim's Elementary Forms of Religious Life*, London, New York: Routledge, p.1-12

Tolan, Barlas (1996), *Toplum Bilimlerine Giriş*, 4.baskı, Ankara, Murat-Adım Yay.

Turner, Stephen P. (1993), "Introduction: Reconnecting the Sociologist to the Moralist", in Stephen P. Turner, *Emile Durkheim: Sociologist and Moralist*, New York: Routledge, 1993, s.1-24